Dan MĂNUCĂ şi literatura secolului al XIX-lea

Constantin PRICOP

Dan Mănucă este un bun cunoscător al secolului al XIX-lea. Şi nu e vorba doar de informaţia fără cusur a studiilor sale privind aceasta perioada, ci, mai ales, de capacitatea de a propune puncte de vedere, de a structura, de a descoperi sisteme de relaţii în materia pe care o examinează. Chiar atunci când îţi poate trezi reacţii, parcurgerea cărţilor sale e profitabilă pentru cel care urmăreşte conexiunile complexe ascunse sub imaginea convenţională a unor momente de istorie.

M-am oprit în cele ce urmează la două volume care analizează împrejurări fundamentale ale secolului al XIX-lea: apariţia criticii literare în cadrul mişcării junimiste şi apariţia romanului românesc în deceniul 1850-1860.

*

Critica literară junimistă impune printr-o viziune organică asupra fenomenului dezbătut cu asiduitate de literaţi şi istorici: junimismul. Intrebarea iniţială, care orientează studiul, priveşte impunerea de către junimism a unei concepţii teoretice proprii privind literatura. Autorul propune un număr de răspunsuri caracteristice. Junimea a avut, spune autorul, o doctrină asupra literaturii, „cea mai vastă şi mai profundă din tot secolul al nouăsprezecelea românesc", doctrină care „vizează aproape fiecare domeniu al artei cuvântului, asupra căreia s-a pronunţat în termeni proprii". Dar, „ceea ce delimitează junimismul de alte curente literare româneşti din secolul trecut /al nouăsprezecelea – n. m./ nu este estetica, ci critica literară, care constituie diferenţa specifică".

Mi se pare fertilă observaţia privind aprecierea unei scrieri după gradul în care răspunde intereselor actualităţii. Ridicarea acestui interes la „principiu de valoare" apropie cercetarea literară a timpului de gândirea teoretică modernă. Prin acest spirit al actualităţii „generaţia Junimii caută să se delimiteze de cea anterioară", arată autorul, propunându-ne un citat edificator din Maiorescu: „oamenii de atunci /din generaţia anterioară – s.m./ credeau şi ziceau că-n ei *furnică Dumnezeirea*. Noi am zice: mai multă preocupare de grijile practice, decât de această dumnezeire". Este un punct de vedere care subliniază ataşamentul apăsat al criticii junimiste faţă de actualitate. Dan Mănucă dă importanţa cuvenită acestei declaraţii de principiu. „In ceea ce priveşte specificul artei, critica junimistă nu face concesii momentului, dar ştie să folosească în folosul analizării prezentului aproape orice problemă teoretică pe care o înfăţişează cititorilor. Actualitatea este suverană, ca în orice critică literară".

Capitolul următor se ocupă de definirea criticii literare din punctul de vedere al prestigioasei mişcări de la Iaşi. Principiul sintetic al cărţii impunea, desigur, un du-te vino între principiile teoretice obiectiv precizate şi operativitatea practică a gustului. Iar secţiunea *Moderaţia realismului* vorbeşte despre principalele „motive"

BDD-V391 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-06 23:42:05 UTC)

ale acestei critici: importanța acordată criteriului axiologic, probleme de psihologie a creației, care i-au preocupat intens pe junimiști, reexaminarea opiniei lor privitoare la influența mediului ş. a. m. d.

O atenție specială merită capitolul care încheie acest studiu: *Spre o etică a criticii literare*. Este o chestiune permanent actuală. Dacă în domeniul esteticii s-au produs, în literatura română, esențiale mutații față de vremea Junimii, în privința principiilor, în primul rând a unei etici a criticii, lucrurile rămân pe aceleaşi coordonate până astăzi. Negarea se făcea în numele ideii de valoare, junimiştii reuşind astfel să introducă un „anume sentiment al justiției critice". Dan Mănucă crede că principiile etice ale junimiştilor sunt valabile nu pentru că au fost enunțate teoretic, ci prin ceea ce a lăsat practica lor în istoria literaturii noastre.

*

In domenii precum critica literară rareori temele la modă îşi datorează audiența exclusiv caracterului lor intrinsec. De cele mai multe ori se dovedesc a fi nodurile unor rețele întinse de interese, legate trainic de condiția unui timp şi unui spațiu cultural. „Originile romanului românesc" (despre care tratează şi *Lectură şi interpretare* de Dan Mănucă) părea să devină, în anii '80 ai secolului trecut, după ce mai fusese o dată, în perioada interbelică, o astfel de temă. O interpretare asemănătoare aceleia din cartea lui Dan Mănucă provocase cu câțiva ani mai înainte un soi de reacție în lanț, evidențiindu-se miza ideologică a chestiunii. Romanul este genul reprezentativ al literaturii moderne – este, în orice caz, genul cu cea mai puternică priză la publicul cititor. Astăzi el formează, fără îndoială, structura de rezistență a unei literaturi. Relevarea originilor romanului contribuie aşadar la fixarea identității culturale – aspect, e de la sine înțeles, cu multe implicații.

Urmărind stabilirea originilor romanului românesc, Dan Mănucă se opreşte la deceniul 1850-1860, pe care îl consideră unitar, caracteristic pentru faza incipientă a genului în spațiul literaturii române. Analiza istoricului literar nu se mărgineşte la interogarea textelor, ci le introduce în contextul variatelor lor determinări. Naşterea romanului românesc, observă Dan Mănucă, coincide cu o criză profundă, în multiple planuri. Transformări la toate nivelele vieții contribuie la crearea unui câmp de tensiuni, acut perceput de scriitorii epocii. Relațiile sociale feudale se destramă, fără a se fi impus încă relațiile capitaliste. Psihologia individului se află sub semnul unor importante mutații. Intr-un deceniu al deziluziilor postrevoluționare sentimentului solidarității, al misiunii întregii colectivități îi ia locul accentuarea individualității. Unitatea pe care o cunoscuse epoca paşoptistă se pulverizează. Valorile feudale le apar acum intelectualilor ca un sistem închis, ei visând la un alt sistem de valori, „deschis, burghez şi democratic". Scriitorii traversează o perioada de fracturare a unității conştiințelor – cu toate acestea nu sunt tentați de explorarea fisurii pe care o întrevăd, „căutând nu să o accentueze, ci să o repare. Idealul lor este prin excelență activist şi meliorist, spre deosebire de acela al generației care va fi, precum la Eminescu ori Caragiale, al obligației morale de pătrundere în adâncimea confruntării dintre ins şi univers". In acest context romanul apare ca o şansă a restabilirii unității. Structurile literare cunosc, la rândul lor, febrile transformări. Confuzia dintre genuri e curentă şi „avem a face cu scriitori, şi nu cu poeți, dramaturgi, romancieri", iar „limitele genurilor nu sunt prea limpezi, semnele diferitelor tipuri de discurs nu sunt încă prea clare". Una dintre ideile principale ale

BDD-V391 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-06 23:42:05 UTC)

studiului de față este aceea că romanul românesc se naşte din amalgamarea modalităților literare deja practicate de scriitorii noştri: poezia lirică, dramaturgia, epicul… preromanesc, dacă-i pot spune aşa – lor adăugându-li-se „retorica, memorialele de călătorie, epistolele", ca elemente „para-literare".

Nu voi insista asupra ideilor judicioase care precizează imaginea deceniului studiat, scopul acestor rânduri nefiind rezumarea lucrării. *Lectură şi interpretare*, am vrut să arăt, se evidențiază mai cu seamă prin observații de sociologie a literaturii – disciplina cea mai adecvată, de altfel, pentru abordarea subiectului de față. Autorul vede foarte exact acest lucru atunci când socoteşte că scriitorul epocii este în aceeaşi măsură un cititor, că la acest nivel (sau şi la acest nivel), al presiunii preferințelor cititorilor, se stabileşte profilul romanului, şi mai puțin sub influența criticii ş. a. m. d. Deceniul 1850 – 1860, consideră Dan Mănucă, e, pe nedrept ignorat de specialiști: „Deceniile care vor veni îşi întemeiază epicul şi modalitățile narative pe experiențele acestei epoci, zise de obicei ‚de tranziție' pentru a acoperi condescendența privirii". Aici e momentul să subliniez că nici această lucrare a lui Dan Mănucă nu e doar una de erudiție. Ea se angajează polemic pe două direcții distincte. Şi, cum spiritul polemic, e lucru ştiut, nu îndrumă întotdeauna cercetarea pe calea obiectivității, mi se pare instructiv să urmărim cum se răsfrâng aceste atitudini asupra studiului de față.

Prima delimitare îi este prilejuită autorului studiului de constatarea că deceniul pe care îl cercetează este ignorat de istoricii literari. Motivul „privirii condescendente" i se pare a fi repetarea fără discernământ a unor „aprecieri venite din partea unor autorități în materie, cum a fost critica junimistă". Nu o dată reexaminarea, firească şi necesară, a adevărurilor-locuri-comune ale istoriei literare atrage după sine, astăzi, în locul evaluării critice a noilor perspective propuse, acuzații inchizitoriale. Idolatrizarea unor (anumite) nume din istoria noastră literară, nume prestigioase, fără îndoială, pare a fi mai actuală ca oricând. Dan Mănucă îşi concepe totuşi lucrarea „în contradicție cu unele din concluziile junimismului". Programul, limpede exprimat, poate trezi reacții – deşi, la urma urmelor, autorul nu face decât să se înscrie într-o tradiție. G. Călinescu şi Tudor Vianu, la vremea lor, sugeraseră sau ceruseră de-a dreptul revizuirea istoriei literare junimiste care, observa ultimul, „deşi nu s-a depus într-o mare expunere de ansamblu, a fost aceea pe care a propagat-o învățământul nostru de grad mediu şi superior". Rezultatul confruntării cu prejudecățile istoriei literare este minuțioasa analiză a deceniului 1850-1860, readucerea în actualitate a unor elemente puțin cunoscute.

O altă atitudine polemică, incitată de afirmația că romanul românesc ar fi doar un gen importat, impus peste tradiția care n-ar fi jucat nici un rol în apariția lui e, în schimb, mai puțin profitabilă cercetării. Se produce aici un fenomen în genere cunoscut, dar de care rareori se ține într-adevăr seama: combaterea unei teze duce la formularea şi susținerea altei teze. Şi, dacă e o naivitate să-ți imaginezi că acolo unde există o tradiție literară constituită poate fi pur şi simplu importat un gen care devine în câteva decenii partea cea mai importantă a acelei literaturi, nici nu poate fi acceptată fără obiecții ideea că romanul se iveşte în spațiul nostru cultural doar ca o creştere a realităților preexistente. Dan Mănucă arată de altfel, în repetate rânduri, că literatura română evolua în acel moment după alte coordonate – poezia lirică, în primul rând, apoi dramaturgia. Era nevoie şi de un altfel de impuls, în afara

BDD-V391 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-06 23:42:05 UTC)

transformărilor sociale amintite, pentru a produce o decisivă schimbare de orientare. Este adevărat, autorul aminteşte de influenţele externe, dar le consideră neesenţiale: „Problema influenţei este una secundară, principală fiind aceea a autoafirmării". Această poziţie determină orientarea cărţii, inclusiv formula în jurul căreia se organizează lucrarea – formula „bunului păstor". O formulă-emblemă poate impune într-adevăr o nouă viziune critică – mai cu seamă atunci când ea schimbă ordinea recunoscută. Se cere însă ca o astfel de formulă să fie de o desăvârşită claritate; nu e pregnantă decât aceea care reuşeşte să concentreze într-un punct tendinţele şi energiile aparent divergente ale unui fenomen; orice ezitare a definiţiei îi diminuează, sau îi anulează, efectul. E important deci să ne edificăm asupra sensului formulei „bunului păstor". La prima vedere s-ar spune că este vorba de un personaj tip – definitoriu pentru romanele şi fragmentele de roman scrise în această perioadă. Autorul ne îndepărtează însă repede de o asemenea presupunere. „Cercetarea noastră s-a oprit asupra romanului românesc dintre 1850 – 1860, pentru a demonstra că acum, în aceşti ani, se constituie un model literar, pe care l-am numit al ‚bunului păstor' şi ale cărui urme pot fi depistate pînă târziu în literatura noastră. (...) Să precizăm că este vorba de un model narativ şi nu de unul tematic (sau de unul tematic în al doilea rând)" (p.6). Ar trebui să urmeze, aşadar, precizarea modelului narativ denumit prin formula „bunului păstor". „...vom analiza modalităşile care au concurat la alcătuirea primelor noastre romane, originale în cîteva privinţe şi în special în impunerea unui model narativ care va face carieră. În ceea ce priveşte însă procedeele epice /iar aici autorul se îndepărtează oarecum de la teza sa/ ele nu sunt nici noi, nici originale, ci întâlnite în tot romanul european din prima jumătate a secolului, cu deosebire în cel francez". Înţelegem deci că aceste procedee împrumutate sunt supuse unei idei centrale, autorul „numind această ideea forţă – ‚bonus pastor', pentru a-i marca specificul" (p. 30). Ne oprim la „bonus pastor" ca la o idee centrală, idee forţă, numai pentru puţin timp, deoarece după alte câteva pagini ni se precizează: „Trebuie să spunem că acest model romanesc (‚bonus pastor') reprezintă o valoare, o valoare estetică, în primul rând, a cărei apariţie semnifică învingerea unei temeri. ‚Bonus pastor' este rezultatul unei conjuncturi de factori eterogeni, între care nu în ultimul rând se află teama de absenţa valorilor, pe care a generat-o reacţiunea de după 1848" (p. 36). Aşadar „bunul păstor" este mai degrabă emblema centrală, nu chiar modelul romanului românesc şi, într-un fel, se referă totuşi la un anumit tip de personaj. Ne apropiem de prima ipoteză, aceea a personajului tipic şi atunci când citim: „Romanitatea şi dacismul fac casă bună, întru atingerea aceluiaşi scop – al ‚vârstei de aur'. Ca urmare ‚bonus pastor' se confruntă când cu latinul, când cu dacul" (p.40) – pentru că un model romanesc nu se poate confunda când cu latinul când cu dacul. Gradul de generalizare creşte, de altfel – „Cu un cuvânt, ‚bonus pastor' este o amprentă a întregii epoci, nu numai o însuşire a naraţiunilor în proză. Am restrâns însă cuprinderea emblemei pentru că aici, în roman şi în povestire, modelul analizat se impune mai pregnant..." (p.41). Nu mai insist asupra varietăţii accepţiilor atribuite formulei „bunului păstor". Ceea ce trebuie să fie cheia întregului edificiu se dispersează, în primul rând din pricina tezei, a ambiţiei de a demonstra că romanul s-a născut (aproape) numai din devenirea unor specii literare locale. Adevărul e că, înafara genurilor desprinse direct din folclor, celelalte sunt, la rândul lor, rodul devenirii unui fond care

BDD-V391 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-06 23:42:05 UTC)

reacționează la influențe externe. Naşterea romanului românesc reprezintă un proces complex, ca atâtea altele care au rezultat din dialogul neîntrerupt care se stabileşte, o dată cu depăşirea feudalismului, între cultura română şi cea europeană. Procesele care au sfârşit prin a marca profund cultura noastră n-au fost nici exclusiv rezultatul unor împrumuturi, nici al dezvoltării în izolare. Mecanismele complicate reclamă o mare elasticitate analitică, fondul propriu afirmându-se în concert cu o profuziune de influențe, care nu schimbă natura, dar determină coagulări, reacții ş. a. m. d. Dan Mănucă dovedeşte că poate disocia cu virtuozitate această varietate. În *Lectură şi interpretare* istoricul literar se desolidarizează nu o dată de susținătorul tezei, de teoretician (creatorul modelului „bunului păstor") şi tocmai aceste frecvente „scăpări" fac meritul, incontestabil, al studiului lui Dan Mănucă.

Dan MĂNUCĂ and the Literature of the 19-th Century

Dan Mănucă, a well-known Romanian literary historian, is a master of the 19-th century Romanian literary history. In this article we analyse two of his books related to that period: *Critica literară junimistă* and *Lectură şi interpretare*. These two studies refer to essential moments in the 19-th century literature.

Iaşi, România

BDD-V391 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.187 (2026-01-06 23:42:05 UTC)